

Joanna Kulwicka-Kamińska, Toruń, UMK

Historia islamizmów w języku polskim

Zagadnienie historycznego rozwoju polskiej terminologii islamskiej zostało przeze mnie podjęte ze względu na brak w polskiej literaturze naukowej tego rodzaju opracowań. Dotychczas niewielu naukowców podjęło badania nad historią orientalizmów w języku polskim. Źródłem wiedzy o zapożyczeniach orientalnych w polszczyźnie są artykuły i rozprawy polskich orientalistów, głównie turkologów. Można tu wymienić prace: T. Kowalskiego¹⁾, A. Zajączkowskiego²⁾, J. Reychmana³⁾.

Ponadto ukazały się liczne szczegółowe studia wyrazowe, np.: T. Kowalskiego (*szarańcza*)⁴⁾, A. Zajączkowskiego (*haracz, tapczan*)⁵⁾, E. Słuszkiewicz (*ogier, pajuk*)⁶⁾, B. Walczaka (*meczet*)⁷⁾, S. Stachowskiego⁸⁾ i szereg innych.

Ostatnio wydana została bardzo cenna pozycja z tego zakresu, mianowicie Słownik zapożyczeń pochodzenia arabskiego w polszczyźnie W. P. Turka, Kraków 2001. Praca W. P. Turka obejmuje słownictwo o etymologii arabskiej, występujące w języku polskim od XIV w. po lata 90. XX w., a więc także słownictwo związane semantycznie z islamem. Jednakże W. P. Turek nie notuje pełnej listy islamizmów (por. spis wyrazów reprezentatywnych dla grupy tematycznej: Religia, obrzędy i wierzenia, o. c., s. 85), pomija nazwy własne (wyjątek stanowią wyrazy: Arab i Mahomet), nazwy sekt i odłamów religijnych, nie uwzględnia wyrazów o etymologii perskiej i tureckiej. Celem jego pracy jest bowiem przedstawienie arabizmów w polskich źródłach leksykograficznych, ustalenie ich etymologii oraz ukazanie zmian semantycznych. Stąd też podstawę materiałową stanowią głównie opracowania leksykograficzne, naukowe rozprawy dotyczące zapożyczeń orientalnych, gramatyki i opracowania języków pośredniczących w procesie zapożyczenia arabizmów do języka polskiego. Brak więc syntetycznej, monograficznej pracy, traktującej o rozwoju polskiej terminologii islamskiej. Historyczny rozwój słownictwa związanego z religią muzułmańską został przeze mnie opracowany w formie monografii, zatytułowanej: Kształtowanie się polskiej terminologii islamskiej. Wyniki przeprowadzonych badań uczyniłam podstawą niniejszego artykułu.

1) W sprawie zapożyczeń tureckich w języku polskim, [w:] *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*, t. II, Kraków 1927, s. 347–53; W sprawie metodologii badań zapożyczeń tureckich w językach słowiańskich, [w:] *I Sjezd Slovanských Filologů v Praze*, Sekce II, Praha 1932, s. 554–6.

2) *Elementy tureckie na ziemiach polskich*, *Rocznik Tatarski II*, Zamość 1935; *Pierwsza próba opracowania języka tureckiego w literaturze staropolskiej*, *Sprawozdania TNW*, 1938; *Głosy tureckie w zabytkach staropolskich*. I. *Katechizacja turecka Jana Herbiniusa*, Wrocław 1948; *Z dziejów zapożyczeń orientalnych w polszczyźnie*, *Kom. Jęz. TNW*, Wrocław 1949; *Studia orientalistyczne z dziejów słownictwa polskiego*, Wrocław 1953.

3) *Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce w XVIII w.*, Wrocław 1950.

4) *Szarańcza*, *Język Polski XXVII*, 1947, s. 52–5.

5) *Z dziejów zapożyczeń orientalnych w polszczyźnie*, *Kom. Jęz. TNW*, Wrocław 1949.

6) Dwa wyrazy pochodzenia wschodniego: 1. *Ogier*, 2. *Pajuk*, *Język Polski XXXIV*, 1954, s. 226–7.

7) *Nazwy świątyni muzułmańskiej w języku polskim*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny VI*, Lublin 1992, s. 333–41.

8) *Słownictwo pochodzenia orientального w utworach Adama Mickiewicza*, [w:] *Mickiewicz i kresy*, Kraków 1999, s. 230–46.

Analizie poddano zapożyczenia z języków orientalnych, czyli z arabskiego, tureckiego i perskiego, które przeniknęły do polszczyzny bezpośrednio lub za pośrednictwem innych języków, związane semantycznie z islamem, występujące głównie w zabytkach Tatarów litewsko-polskich (dalej: Tlp) i w polskich przekładach Koranu oraz w historycznych słownikach języka polskiego. Zapożyczenia te nazwano islamizmami (por. biblizmy — J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów*, Kraków — Warszawa 1995, s. 7). Najstarsze znane rękopisy tatarskie pochodzą z I połowy XVII w. i prawdopodobnie są kopiami oryginałów z XVI w. Do podstawowych charakterystycznych cech zabytków Tatarów można zaliczyć: wyłączne zastosowanie alfabetu arabskiego, wyłączność przekazu rękopiśmiennego, wielojęzyczność. Wyróżnia się dwie warstwy językowe: orientalną (języki turkijskie, arabski oraz elementy perskiego) oraz słowiańską (języki: polski i białoruski, zapisane alfabetem arabskim).

Ważnym problemem badawczym, który się tu pojawia, jest to, czy mniejszości narodowe mogą mieć wpływ na język ogólny, zwłaszcza że w nauce funkcjonuje pogląd, jakoby Tlp niczego nie wnieśli do zasobu słowiańskiej (tzn. polskiej i białoruskiej) leksyki (por. Cz. Łapicz, *głos w dyskusji, [w:] Dzieje Lubelszczyzny VI*, Lublin 1992, s. 342). Ponadto istotne jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, postawione już przez A. Zajączkowskiego⁹⁾: w jakim stopniu terminy z zakresu religii muzułmańskiej są zapożyczeniami, a w jakim wyrazami obcymi użytymi na gruncie polskim? Problem dotyczy szczególnie nazw własnych (np. nazw sur w Koranie, nazw siedmiu piekieł i ośmiu niebios, wyróżnianych w kosmogonii islamu, nazw geograficznych, imion postaci koranicznych etc.), terminów rytualnych, podanych w tekstach o charakterze religijnym — w języku liturgicznym, tj. arabskim. Często wyrazy należące do kręgu terminologii islamskiej, występujące w piśmiennictwie Tlp lub w Koranie, nie są poświadczane w opracowaniach leksykograficznych języka polskiego, więc nie można ich zaliczyć do klasy zapożyczeń, ale potwierdzić ich przynależność do terminologii specjalistycznej, zamkniętej w obrębie literatury islamskiej i używanej przez wąski krąg wyznawców Allaha.

Rozwój polskiej terminologii islamskiej scharakteryzowano z punktu widzenia historii wewnętrznej, czyli procesów językowych. Analizę materiału leksykalnego oparto na kryteriach: chronologicznym, pochodzenia, trwałości, zasięgu, stopnia i rodzaju adaptacji.

Materiał leksykalny z doby staropolskiej badano na podstawie Słownika staropolskiego. W grupie analizowanych wyrazów, poza hasłem *sołtan* (późniejsze zapożyczenie *sultan*) i wyrażeniem *Mahometowy grob* (zannotowanym w cytacie), nie znaleziono żadnych innych islamizmów. Natomiast niektóre apelatywa związane z orientalnymi realiami życia w późniejszych dobach, tj. średnio- i nowopolskiej, zaliczono do grupy islamizmów, gdyż występując w zabytkach Tlp i w polskich przekładach Koranu, nabrały nowego znaczenia. Dotyczy to wyrazów: *bałwan* 'bóstwo pogańskie', *szatan* 'diabeł, inaczej Iblis — przeciwnik Allaha', *szuba* 'habit imama' (doba średniopolska) oraz *atlas* 'ubiór rajski', *kamfora* 'żywica o właściwościach chłodzących, którą przyprawiany jest napój rajski', *kobierzec* 'cenne dywany, na których będą wypoczywać prawowierni w raju' (doba nowopolska).

⁹⁾ A. Zajączkowski, *Studia orientalistyczne z dziejów słownictwa polskiego*, Wrocław 1953, s. 78.

Materiał leksykalny z doby średniopolskiej wyekscerpowano z historycznych słowników języka polskiego oraz ze słowników terminologii islamskiej, opracowanych przez A. Woronowicza i S. Akiner.

Na podstawie tych ostatnich wyróżniono 526 haseł (z uwzględnieniem wszystkich wariantów: ponad osiemset islamizmów). Tylko 4 wyrazy, związane z religią i kulturą islamu, występujące w historycznych słownikach języka polskiego, nie zostały odnotowane przez A. Woronowicza i S. Akiner. Są to: *aga* (z tur.), *bisuman(in)* (z arab.-pers. przez pośrednictwo rus.), *kurhan* (z tat. przez pośrednictwo rus.) i *moder* (z arab. przez pośrednictwo tur.). W. Turek, w polu tematycznym Religia, obrzędy i wierzenia, notuje ponadto 11 wyrazów związanych semantycznie z islamem, ale niezapisanych w słownikach terminologii islamskiej¹⁰⁾. Są to: *alkalam*, *fikh*, *idźma*, *iszhała*, *ketman*, *kiswa*, *mahmal*, *mussem*, *nabi*, *omra*, *sebchat*. Większość z nich (8) została zapożyczona do języka polskiego dopiero w XX w. Są notowane w słownikach wyrazów obcych S. Lama i W. Kopalińskiego. Natomiast 25 wyrazów zostało zapożyczonych do polszczyzny inną drogą niż ta, którą islamizmy przeszły do literatury litewsko-polskich muzułmanów (potwierdzają to historyczne słowniki języka polskiego). Można tu wymienić np. *amen* (z hebr.), *bałwan* (z pers. przez języki tur.-tat.), *cherubin* (z hebr.), *drachma*, *dragma* (z grec. i łac.), *eden* (z hebr.), *gehenna* (z hebr.), *Izrael* (z hebr.), *meschita* (z arab. przez pośrednictwo romańskie), *mieszczyd* (z tur.), *moschea* (z arab. przez pośrednictwo tur., tat. lub włos. i hiszp.), *menaré* (z arab. przez pośrednictwo franc.), *samum* (z arab. przez pośrednictwo zachodnioeuropejskie), *szatan* (z hebr.), *talizman* w znaczeniu 'duchowny muzułmański' (z pers. *dānišmand* przez tur.), *Tora* (z hebr.). Antroponimy wspólne dla Koranu i Biblii do języka polskiego zostały zapożyczone z hebrajskiego lub greckiego (dzięki przyjęciu chrześcijaństwa i pierwszym przekładom Biblii), natomiast do piśmiennictwa muzułmanów litewsko-polskich — z arabskiego, stąd występują tu w formie oryginalnej: *Antak'ije* (Antioch), *Dźebra'il* (Gabriel), *Eźra'il* (Azrael), *Harun* (Aaron), *Ibrahim* (Abraham), *'Isa* (Jezus), *Isma'il* (Izmael), *Israfil* (Izrafil), *Izraal* (Izrael), *Je'kub* (Jakub), *Jusuf* (Józef), *Mek'a'il* (Michał), *Mek'k'e* (Mekka), *Musa* (Mojżesz), *Nuch* (Noe).

W zabytkach Tlp występuje głównie słownictwo pochodzenia arabskiego — 452 wyrazy (przejęte bezpośrednio lub za pośrednictwem języka tureckiego, szczególnie osmańsko-tureckiego), mniej liczne są wyrazy pochodzące z tureckiego (51) i perskiego (23). Niektóre islamizmy pochodzą z innych języków niż orientalne, ale do zabytków muzułmanów litewsko-polskich przeszły przez pośrednictwo języków orientalnych. Są to wyrazy: *drachma* (grec.), *dźehenniem* (arab.), *kalem* (grec.), *kimijej* (grec.), *mihrab* (etiop.), *szatan* (etiop.), *talsim* (grec.). Wśród islamizmów doby średniopolskiej wyróżniono także wyrazy, które występują tylko w piśmiennictwie Tlp. Dla większości z nich brak jest leksykalnych odpowiedników słowiańskich, są więc nieprzekładalne. Nie można ich zaliczyć do kategorii zapożyczeń, ale przyjąć sąd A. Zajączkowskiego, iż są to wyrazy obce użyte na gruncie polskim. Pozostałe wyrazy należące do grupy semantycznej islamizmów weszły do systemu leksykalnego języka polskiego, co zostało potwierdzone przez opracowania leksyko-graficzne. Niektóre dotarły do polszczyzny już w dobie staropolskiej (choć wcześniej nie

¹⁰⁾ W. P. Turek, Słownik zapożyczeń pochodzenia arabskiego w polszczyźnie, Kraków 2001, s. 85.

musiały być semantycznie związane z islamem): *bałwan*, *szatan* (późniejsze *szejtan*), *szuba*, inne w dobie średniopolskiej (wyróżnia się tu wyrazy, które już w momencie zapożyczenia były semantycznie związane z islamem i takie, które w zabytkach Tlp nabrały nowego znaczenia), np.: *aga*, *bajeran*, *bajram*, *bajran* (*bejram* — w nawiasach podano warianty poświadczane z doby nowopolskiej); *beserman*, *besserman*, *bessermaniec*, *bezermaniec*, *bisurman*, *bisurmanin*, *bisurmaniec*, *busurman*, *missurman*, *missurmanin* (*bessurmanin*); *gaur*, *giaur*, *gaurin*, *gaurzyn*, *gaurowie*, *kaur* (*dżaur*, *kiafir*, *kaurin*); *hegira* (*hedżira*, *hidżra*, *hedżra*); *imam*, *iman*; *kadej*, *kadus*, *kadi*, *kady*; *kalif*, *kalifus*, *kalifa* (*chalif*); *Alchoran*, *Alkoram*, *Alkoran*, *jelkuran* (*Koran*, *Kuran*); *kniran*; *Mahomet*, *Mahamied*, *Mahmet*, *Mahumet*, *Mahmud*, *Machomet* (*Mohamed*, *Mohamet*, *Mohammed*); *meschita*; *moschea*; *mieszczyd* (*mesdzid*, *mesdzid*); *meczet*, *meczyt*, *mieczyt*; *minaret*; *mołła*, *mułła*, *mołna* (*molla*, *mollah*); *moder*; *muezin* (*muezym*, *muezim*, *muezyn*, *muezzin*, *miuezzin*); *mufti*, *mufty*, *muchty*; *musulman*, *musulmanin*, *musulman*, *muzulman*, *muzulmanin* (*moslim*, *moslem*, *moslemin*, *muślemin*, *muślimin*); *ramazan*, *romazan*, *ramadan*; *Regeb* (*Redszeb*), *ulema* (*ulem*), a najwięcej dopiero w dobie nowopolskiej, w której są notowane po raz pierwszy głównie przez SMick i SWil, np.: *Allach*, *Allah*; *dżami*, *dżeamy*, *dżiami*, *dżamid*, *dżiamid*, *dżamija*, *dżamia*; *dżin*, *dżinn*; *fetfa*; *hafis*, *hafiz*; *chodzia*, *chodża*, *hodża*; *islam*; *izan*; *Kaaba*, *Kaba*; *Kaf*; *Mekka*; *menar*, *menaré*; *Kurban-Bajram*, *Kurban-Bejram*; *namaz*, *namazi*; *salat*; *salam*; *Sonna*, *Sunna*; *sura*, *surat*; *Alsyrat*, *Alsirat*, *Al-sirach*, *Selat*.

Słownictwo występujące w polskich opracowaniach leksykograficznych podzielono na okresowe i trwałe. Wśród zapożyczeń okresowych wyróżniono: 1. wyrazy charakterystyczne tylko dla doby średniopolskiej (zaliczono tu 59 wyrazów), 2. wyrazy w dobie nowopolskiej notowane tylko przez SWil i SMick lub charakteryzowane jako archaizmy (zakwalifikowano tu 95 wyrazów). Do zapożyczeń trwałych zaliczono 80 wyrazów.

Islamizmy są z reguły jednoznaczne, reprezentują bowiem ściśle terminologiczną warstwę języka. Tylko nieliczna grupa islamizmów obok znaczenia pierwotnego utworzyła znaczenie nowe (12 wyrazów — *arab*, *bajram*, *bisurman*, *cherubin*, *gehenna*, *haracz*, *hodża*, *Mekka*, *muzulman*, *saraj*, *sultan*, *szatan*) lub zmodyfikowała znaczenie pierwotne (8 wyrazów — *aga*, *chałwa*, *chemia*, *derwisz*, *imam*, *imbryk*, *kalif*, *sorbet*). W przypadku wyrazu *ulan* znaczenie pierwotne zostało zastąpione przez znaczenie nowe.

Uwzględniając zarówno wyrazy podstawowe, jak też ich warianty, ustalono, że polskie opracowania leksykograficzne notują 234 islamizmy. Są to zapożyczenia pośrednie, mające swoje źródło w językach: arabskim, turkijskich i perskim. Przeszły one przez medium języków tureckich, ruskich bądź zachodnioeuropejskich. Większość zapożyczeń notowanych przez polskie słowniki można zaliczyć do wyrazów przyswojonych. Opracowania leksykograficzne ukazują proces ich ewolucji, np. gdy obok starszych zapożyczeń pojawiają się nowsze: *mesdzid* obok *meczetu*; *menar* obok *minaretu*; *mołna* obok *mułły*, *mołły*; *haradz*, *charadz* obok *haracz* lub odwrotnie — starsze formy zapożyczenia były bardziej zbliżone do swoich orientalnych odpowiedników niż ich współczesne postaci, które w pełni zostały przyswojone do polskiego systemu fonologicznego, np. *szeich* wobec *szejk* (*szeik*), *szербet* obok *sorbetu*.

Materiał leksykalny z doby nowopolskiej został wyekscerpowany ze słowników oraz z polskich przekładów Koranu. Islamizmy doby nowopolskiej dzielą się na nazwy własne i wyrazy pospolite. Specyficznym charakterem odznaczają się nazwy własne (szczególnie nazwy sur, postaci koranicznych, na-

zwy topograficzne), gdyż zaliczają się raczej do wyrazów genetycznie orientalnych, użytych w określonym kontekście na gruncie języka polskiego niż do grupy zapożyczeń właściwych. Ich zakres użycia jest często ograniczony tylko do tekstu koranicznego, więc nie są obecne w systemie leksykalnym języka polskiego i nie są znane ogółowi użytkowników tego języka. Funkcjonują przeważnie w Koranie. Można więc wyróżnić: nazwy występujące tylko w Koranie, do których należą nazwy sur, antroponimy, np.: *Ahmad* 'wysławiony', jedno z imion proroka Muhammada, *Dulnun* 'mieszkaniec ryby', odnosi się do Jonasza, *Karun* 'Korach', etnonimy, np.: *Aramici* nazwa 'ludu arabskiego, pochodząca od nazwy miasta i ogrodu należącego do Adytów — Iremu', *As-Samiri* 'Samarytanin'; w Koranie jest prototypem buntownika, który doprowadził do bałwochwaltwa, *Samud* nazwa 'ludu arabskiego', zoonimy, np.: *Hamin* 'wielbłąd, który spłodził dziesięć małych', *Saiba* 'wielbłądzica', toponimy, np.: *Badr* nazwa 'miejsca, na którym odbyła się pierwsza bitwa prowadzona przez Muhammada przeciwko Kurajszytom', *Al-Dzudi* nazwa 'góry w Arabii', *Nabak* 'drzewo rosnące na granicy raju', hydronimy, np.: *Tasnim* nazwa 'źródła w raju', nazwy związane z kosmogonią islamu, np.: *Al-Hutama* nazwa piekła: 'ogień pożerający, kruszący' (wiele z koranicznych imion własnych występuje również na kartach Biblii; wywodzą się one jednakże z języka hebrajskiego bądź greckiego), następnie nazwy notowane przez historyczne słowniki języka polskiego (głównie SWil i SMick) i zapisane w Koranie, np.: *Iblis* imię 'diabła, złego ducha, szatana', *Ifrit* imię 'zbuntowanego demona', *Lath* imię 'bóstwa czczonego przez Arabów', *Nasr* 'orzeł — bóstwo południowoarabskie czczone w Jemenie', *Szyci* 'mahometanie nieuznający Sunny, lecz tylko opierający się na Al-Koranie' oraz nazwy występujące tylko w słownikach (głównie w SWil i SMick), np.: *Abu-Ipahia* 'anioł śmierci', *Hami* imię 'święty baran arabski, z przywilejami woła Bahira', *Garazel* 'przywódca szatanów', *Isfeudjar* 'anioł, stróż czystości', *Pinchaz* 'trzeci zbawiciel arabski', *Sufi* 'rodzaj mnichów muzułmańskich'. Wszystkie nazwy własne związane z religią i kulturą islamu, notowane przez polskie opracowania leksykograficzne występują w słownikach odzwierciedlających stan XIX-wiecznej polszczyzny kresowej (SWil, SMick). Ponadto są one używane okresowo, przeważnie w XIX wieku. Na trwałe w polszczyźnie zapisały się: *Iblis*, *Ifrit*, *Sufi* (Sufizm), *Szyci* (po raz pierwszy były odnotowane przez SWil).

Wyrazy pospolite są obecne w Koranie i przeważnie notują je słowniki języka polskiego. Orientalne pochodzenie obydwu grup wyrazów jest potwierdzone z jednej strony przez leksykografów, z drugiej zaś strony przez obecność w tekście koranicznym (bepośrednie źródło ekscerpcji islamizmów), stanowiącym przekład z języka liturgicznego — arabskiego. Stąd większość wyrazów jest pochodzenia arabskiego. Z innego źródła niż język arabski pochodzą nazwy: *Gibt* (etymologia etiopska; w SWil występuje forma oryginalna — *Dzybt*), *Gog*, *Iblis* (w Koranie z arab. *Iblis*; według leksykografów wyraz arabski pochodzi z grec. *diabolos* 'oszczerca'), *Magog*, *Sagut* (etymologia etiopska).

Wśród nazw apelatywnych można wyróżnić: arabizmy — *beduin*, *dżabi*, *dżihad*, *gul*, *hanif*, *hurysa*, *jaktin*, *kabin*, *kaim*, *kismet*, *małdi*, *marabut*, *muhsana*, *mumendem*, *raina*, *seid*, *szurfé*, *zalum*; turczyzmy — *chemsin*, *rafazi*; persyzm — *liwan*. Do zapożyczeń okresowych można zaliczyć wyrazy: *achanamadi*, *badawi*, *chemsin*, *gul*, *hanifita*, *hura*, *hurys*, *kabin*, *kadry*, *kaim*, *mumendem*, *rafazi*, *safi*, *serakowie*, *szurfé*, *zalam*, *zalum*. Zapożyczenia trwałe to: *beduin*, *dżihad*, *hurysa*, *kismet*, *liwan*, *małdi*, *marabut*, *seid*. Duża ilość wyrazów (19) ma ograniczony zasięg użycia — występują tylko w Koranie (5 wyrazów — *jaktin*, *hanif*, *majsir*, *muhsana*, *raina*) lub są notowane tylko w SWil lub w SMick (14 wyrazów — *achanamadi*, *badawi*, *chemsin*, *dżabi*, *hura*, *hurys*, *kadry*, *mumendem*, *rafazi*, *safi*, *serakowie*, *szurfé*, *zalam*, *zalum*). 27 wyrazów występuje również w innych historycznych słownikach języka polskiego (np.: *beduin*, *dżihad*, *gul*, *hanefita*, *hanifita*, *hurysa*, *kaim*, *karawana*, *kintar*, *kismet*, *liwan*, *małdi*, *marabut*, *seid*).

Zapożyczenia doby nowopolskiej zostały zaadaptowane do polskiego systemu fonetycznego. Niewiele jest wśród nich form nieodmiennych: *achanamadi*, *mumendem*, *rafazi*,

safi, szurfé. Nieliczne natomiast (zapożyczone w dobie nowopolskiej) zostały włączone w regularne procesy słowotwórcze — derywaty przymiotnikowe tworzą wyrazy: *beduin, mumendem* (*beduiński, mumendeński*), derywaty rzeczownikowe tworzą wyrazy: *beduin* (formy żeńskie — *beduina, beduinka*), *hurysa* (forma zdrobniała — *huryska*), *hanif* (*hanifita*). Większość wyrazów nie tworzy derywatów, co świadczy o braku pełnej ich asymilacji.

Na podstawie analizy materiału leksykalnego ustalono, że najwięcej islamizmów, notowanych zarówno w słownikach języka polskiego, jak i w piśmiennictwie Tłp, pochodzi z języka arabskiego, a do polszczyzny docierało przez pośrednictwo języka tureckiego (głównie osmańsko-tureckiego). Na przykład w zabytkach Tłp na 526 haseł — 452 wyrazy są arabskiego pochodzenia.

Muzułmanie litewsko-polscy, zamieszkujący od XIV wieku ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego, mieli wpływ na język swojego słowiańskiego otoczenia, bowiem duża grupa islamizmów notowanych w polskich opracowaniach leksykograficznych występuje także w zabytkach polsko-litewskich mużulmanów. Jednakże omawiane islamizmy są przeważnie zapisane w słownikach odzwierciedlających stan XIX-wiecznej polszczyzny kresowej. Ważny jest tu fakt, iż pierwsze XIX-wieczne przekłady Koranu powstały na kresach Rzeczypospolitej i prawdopodobnie osoby je przekładające (Jan Murza Tarak Buczański, ks. Dionizy Chlewiński, Ignacy Domeyko) miały dostęp do pierwszych tłumaczeń Koranu, pochodzących z XVI wieku, a mianowicie tefsirów, należących do piśmiennictwa mużulmanów litewsko-polskich (świadczy o tym duże podobieństwo w formie i treści przekładów — zwłaszcza Koranu filomatów i tatarskich tefsirów). Istotne jest również to, że nie wszystkie spośród wymienionych wyrazów występują w Koranie, bowiem niektóre są charakterystyczne tylko dla piśmiennictwa Tłp, a mimo to zostały zanotowane przez polskie opracowania leksykograficzne.

Stwierdzono więc, iż duża grupa analizowanych wyrazów występuje w SWil i w SMick (polszczyzna północnokresowa). Na 281 islamizmów, notowanych w polskich opracowaniach leksykograficznych (z wyłączeniem nazw własnych) — 122 wyrazy występują w wyżej wymienionych słownikach. Jednakże niektóre islamizmy po raz pierwszy notuje Słownik polszczyzny XVI wieku. Słownik ten jako teksty źródłowe podaje najczęściej utwory pisarzy, historyków etc. pochodzących głównie z kresów pd.-wsch. albo przebywających tam czasowo (M. Bielski, S. F. Klonowicz, S. Orzechowski, M. Rej, M. Strykowski), także inne źródła tego słownika — dokumenty, dotyczące w dużej mierze problemów związanych z pd.-wsch. kraniami Rzeczypospolitej. Można więc przyjąć, iż najwcześniej zapożyczone do polszczyzny islamizmy prawdopodobnie nie pochodzą od Tłp. Natomiast słownictwo islamskie znacznie wzbogaciło zasób leksykalny polszczyzny północnokresowej wówczas, gdy zaczęto czerpać z piśmiennictwa mużulmanów litewsko-polskich, przekładając Koran na język polski.

Większość islamizmów funkcjonuje w zabytkach Tłp, w Koranie lub notują je SWil i SMick — nie są więc znane ogółowi użytkowników języka polskiego. Słuszny jest więc sąd A. Zajączkowskiego, iż są to raczej wyrazy obce użyte na gruncie polskim niż zapożyczenia właściwe.

Islamizmy notowane w historycznych słownikach języka polskiego zostały zaadaptowane do systemu gramatyczno-leksykalnego polszczyzny. Sławizacji uległy również islamizmy występujące w słowniczkach A. Woronowicza i S. Akiner.